

斯杰布斯卡 I 号遗址出土的民族大迁徙时代的阿尔泰游牧人腰带具

A. A. 提什金¹ S. S. 马特列宁¹ A. L. 昆古罗夫¹ 著

王禹夫² 译 潘 玲³ 校

(1. 俄罗斯阿尔泰国立大学, 巴尔瑙尔; 2. 黑龙江大学渤海研究院、黑龙江大学历史文化旅游学院, 哈尔滨, 150080; 3. 西北大学文化遗产学院、西北大学丝绸之路考古中心, 西安, 710110)

摘要: 本文是 2010 年阿尔泰共和国奥古达依地区布兰-科宾文化斯杰布斯卡 I 号墓地出土的阿尔泰地区民族大迁徙时代的腰带具的综合研究成果。该遗址出土的腰带具包括金属的带扣、带环、铤环、铤板和铤尾等带具。这些腰带具发现时均保持原位, 使我们能够复原几种腰带具的结构。通过对比分析可知腰带具的年代为鲜卑-柔然时期(2~5 世纪), 其中一部分可以进一步精确断代为 4~5 世纪的腰带具。这些腰带具材料可以作为遗存断代的依据, 也是判断民族大迁徙时期阿尔泰地区游牧人遗存的区域特征和分期的重要材料。通过对斯杰布斯卡 I 号墓地腰带具的对比分析可知, 布兰-科宾文化人群的带扣和带环受到中央亚洲腰带形制的影响, 具有与欧洲腰带具明显有别的演变轨迹。这些差别体现在腰带具形制延续的时间不同, 同类带具流行的相对年代也有差别。

关键词: 阿尔泰 游牧人 鲜卑-柔然时期 布兰-科宾文化 腰带具 年代学结构

腰带具是皮质腰带上的金属部件。腰带具有佩带和装饰两种功能 [包括带扣、带板(或铤)、串连带扣、铤尾、带环以及其他几种带具]。上述腰带具多为金属质地, 偶尔也用其他材料制成。根据考古发现可知, 公元前一千纪初期, 中央亚洲和北亚的游牧人开始使用腰带具。腰带具是服饰的重要组成部分, 具有明显的民族文化色彩, 这也使其成为复原历史的重要材料。

因有机质的腰带保存状况较差, 不美观, 铁带具容易锈蚀等原因, 导致当今学界对

亚洲民族大迁徙时代腰带具的研究很不充分。关于阿尔泰地区的腰带具, В. Н. 多比然斯基提出应绘制巴列克特尤利 (Бальктыюль) 和卡克-波什 (Кок-Пош) 两处墓地出土的两条腰带具的复原示意图^①。《卡通河上游的匈奴——萨尔马特时期古冢》一书介绍了韦尔赫-乌依蒙 (Верх-Уймон) 墓地出土的一条腰带上的保存状况较差的铁带具^②。А. С. 瓦西京对卡克-波什墓葬群出土的腰带具做了专门的识别和研究, 其成果发表在《民族大迁徙时代的东阿尔泰 (3~7 世纪)》一书中^③。А. Ю. 鲍里西科和 Ю. С. 胡佳科夫观察了乌鲁格-乔尔图赫 I (Улуг-Чолтух I) 墓地出土的部分鲜卑时期腰带具的结构^④。值得注意的是, 目前阿尔泰地区仍有大量 2~5 世纪的腰带具材料没有开展任何形式的科学研究。目前迫切需要对这一时期亚洲居民的腰带具做分类研究, 并在现有考古材料的基础上, 分析其形制的共性、个性, 以及腰带具的细节问题。

本文介绍的斯杰布斯卡 I 号墓地 2010 年出土的完整或残缺的腰带具有重要的科学价值^⑤。该墓地位于阿尔泰共和国奥古达依地区的奥古达依村 (现已无人居住) 附近, 属于乌尔苏拉河右岸的第三个洪泛区。墓地位于从丘伊斯基公路第 651 千米处沿山区延

① Добжанский В. Н. Наборные пояса кочевников Азии. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1990, 164 с.

② Соенов В. И., Эбель А. В. Курганы гунно-сарматской эпохи на Верхней Катуні. Горно-Алтайск: ГАГПИ, 1992, 116 с.

③ Бобров В. В., Васютин А. С., Васютин С. А. Восточный Алтай в эпоху Великого переселения народов (III-VII века). Новосибирск: Изд-во ИАЭТ СО РАН, 2003, 224 с.

④ Борисенко А. Ю., Худяков Ю. С. Наборные пояса кочевников Эдигана в сяньбийский период // Проблемы археологии, этнографии, антропологии Сибири и сопредельных территорий. Т. X. Ч. I. Новосибирск: Изд-во ИАЭТ СО РАН, 2004, С. 194-199.

⑤ Тишкин А. А., Матренин С. С., Шмидт А. В. Женские металлические украшения из погребений сяньбийского времени на Алтае (по материалам исследования памятника Степушка-I) // Вопросы археологии Казахстана. Вып. 3. Алматы: Изд-во Ин-та археологии им. А. Х. Маргулана КН МОН РК, 2011, С. 420-431.; Тишкин А. А., Матренин С. С., Шмидт А. В. Боевые ножи кочевников Алтая эпохи “великого переселения народов” (по материалам могильника Степушка-I) // История и культура средневековых народов степной Евразии. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2012а, С. 59-65.; Тишкин А. А., Матренин С. С., Шмидт А. В. Наборный пояс сяньбийского времени из могильника Степушка-I в Центральном Алтае // Древние культуры Монголии и Байкальской Сибири. Улан-Батор: Изд-во Монгол. гос. ун-та, 2012б, С. 116-120.; Тишкин А. А., Матренин С. С. Поясные бляхи сяньбийско-жужанского времени из могильника Степушка-I в Центральном Алтае // Изв. Алтайского гос. ун-та. 2013а, № 4/1 (80). С. 204-213.; Тишкин А. А., Матренин С. С. Воинское погребение раннежужанского времени на могильнике Степушка-I в Центральном Алтае // КСИА. 2013б, Вып. 231. С. 59-71.

伸至卡图河的河谷的公路建设区。根据建设计划, 布兰-科宾文化的墓葬被分为两个区域, 分别命名为斯杰布斯卡 I 号和斯杰布斯卡 II 号墓地。阿尔泰国立大学和戈尔诺-阿尔泰国立大学组成的考察队在这里做了全面的考古调查。

一、材料介绍

斯杰布斯卡 I 号墓地有 8 座冢内发现腰带具。我们按照发掘程序清理完墓葬后, 在提取人骨后再将所有的遗物摆放在原位, 这样可以确定腰带具的原始摆放顺序(从带扣到皮带末端)。所有出土遗物现收藏在阿尔泰国立大学考古学和民族学博物馆。以下介绍腰带具的发现情况、器物线图和复原图(图一~图五)。

1.5 号冢

铁质腰带具位于无头武士的腹部。根据放置位置可知, 这条腰带是在墓主死后带上的。腰带具包括以下几部分: 1 个有椭圆形边框和活动扣舌的带扣, 3 个等距离分布的两面对折并缀环的折页状跨(图一, I, 2~4)。腰带两端之间的皮带长 63 厘米, 推测皮带宽度不少于 2 厘米。带扣向左侧系结。将发掘时留下的标记与具体出土带具相结合, 我们能做出腰带具的复原图(图五, A, 1)。

2.6 号冢

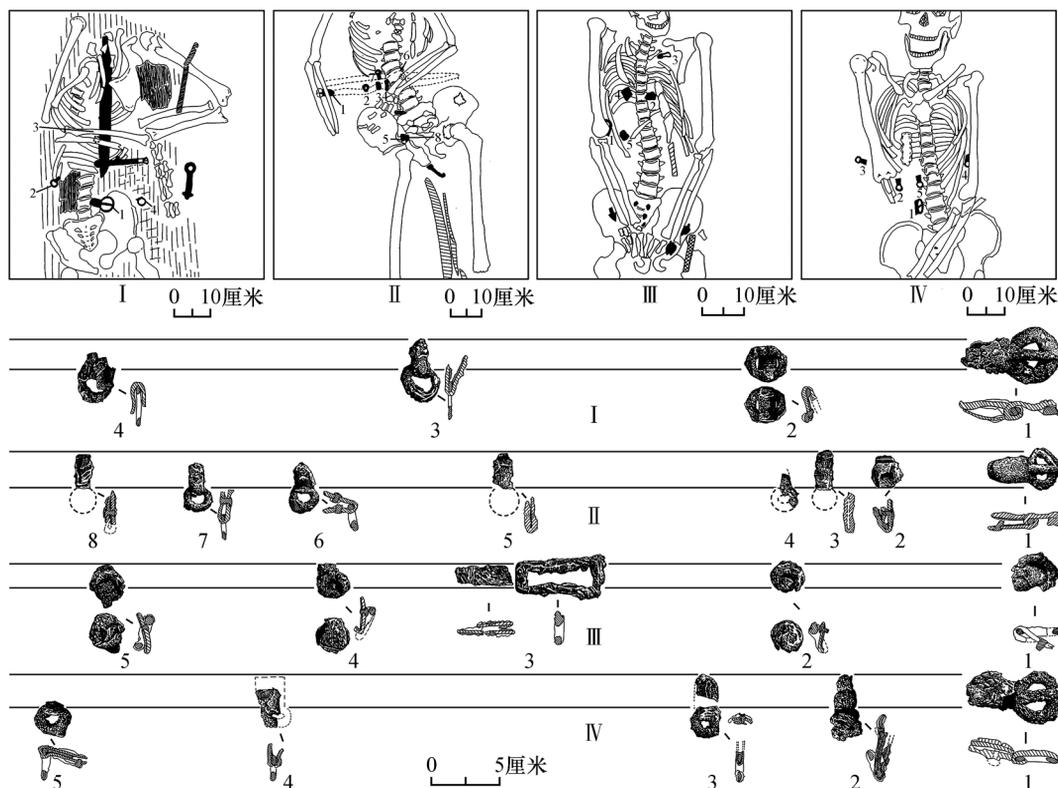
墓主人为 12 岁半至 13 岁的少年, 在盆骨处略高的位置发现一套腰带具(由阿尔泰国立大学人类学办公室负责人、历史学副博士 S. S. 图尔做年龄和性别鉴定)。腰带具包括 1 个有活动扣舌和椭圆形折页的带扣(图一, II, 1)、6 个缀活动环的折页状跨(一对折页在侧面, 两个折页的位置尚未确定), 以及 1 个缀固定环的折页状跨(图一, II, 4)。腰带宽度不少于 3 厘米, 根据所有缀环都排列在折页状跨的上面推测, 这条腰带倒挂在死者身上。我们根据上述发现, 绘制了这条腰带的复原图(图五, A, 2)。

3.9 号冢

铁质腰带具放置在 35~40 岁男性墓主人的胸部。腰带具包括 1 个扣舌缺失的椭圆形带扣、1 个矩形串连带扣(图一, III, 3)、3 个缀环的折页状跨(图一, III, 2、4、5), 折页状跨之间有一个带椭圆形折页的凹边梯形的串连带扣(图一, III, 3)。腰带的带身宽度不窄于 2.7 厘米。我们根据腰带具的发现状况绘制出复原示意图(图五, A, 4)。

4.13 号冢

腰带具由较多金属部件组成, 放置在 50 岁男性墓主人的腹部。发掘出土的金属带具如下: 拱形边框、带活动扣舌和椭圆形折页的带扣(图二, 1); 用对折的窄皮带



图一 斯杰布斯卡 I 号墓地发掘出土的铁腰带具

I. 5 号冢 (1. 带扣 2~4. 缀活动环的折页状铎)

II. 6 号冢 (1. 带扣 2、3、5~8. 缀活动环的折页状铎

4. 缀固定环的折页状铎) III. 9 号冢 (1. 带扣 2、4、5. 缀活动环的折页状铎 3. 串连带扣)

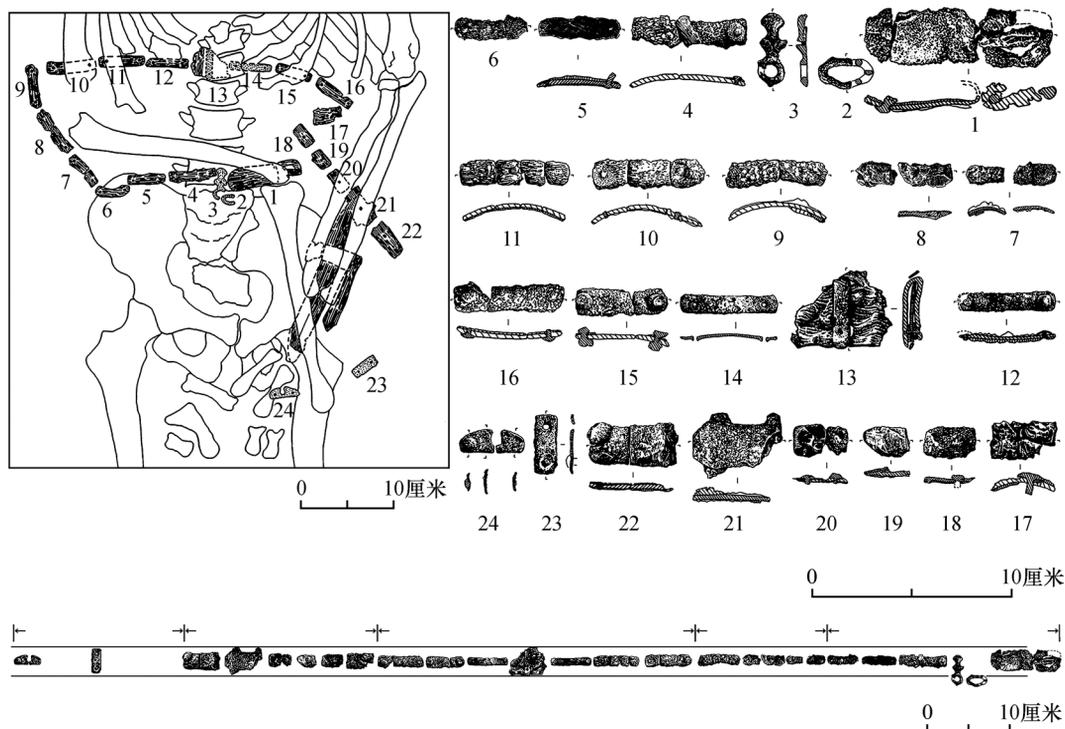
IV. 15 号冢 (1. 带扣 2~5. 缀活动环的折页状铎)

(本图和以下各图的腰带具编号顺序均依照金属腰带具出土的原始位置, 按照从带扣到带尾的顺序排列, 所有的腰带都向左侧系结)

固定的青铜带环 (图二, 2); 有固定的环、带铆钉的“斧形”青铜铎 (图二, 3); 用铆钉固定在皮带同一水平线上的窄条形铎 (11 个铁质、1 个青铜质) (图二, 7~12、15、16); 1 个纵向安装的窄条形青铜带箍 (图二, 13); 用铆钉固定的矩形 (图二, 17~20)、六边形 (图二, 21) 和梯形 (图二, 22) 的铁质铎; 长条形铜片制成的青铜铎 (图二, 23); 1 个半椭圆形的青铜铎残片 (图二, 24)。腰带的总长度不短于 110 厘米, 宽度在 3.6 厘米以内。腰带的带扣向左侧系结。发掘时记录的信息为我们复原腰带结构提供了依据 (图五, B, 5)。

5. 15 号冢

铁质腰带具放置在年龄为 35~40 岁的男性墓主人的骨盆偏上腹部。腰带具包括 1 个有活动扣舌的边框为椭圆形的带扣, 带扣后接椭圆形折页 (图一, IV, 1); 4 个缀环



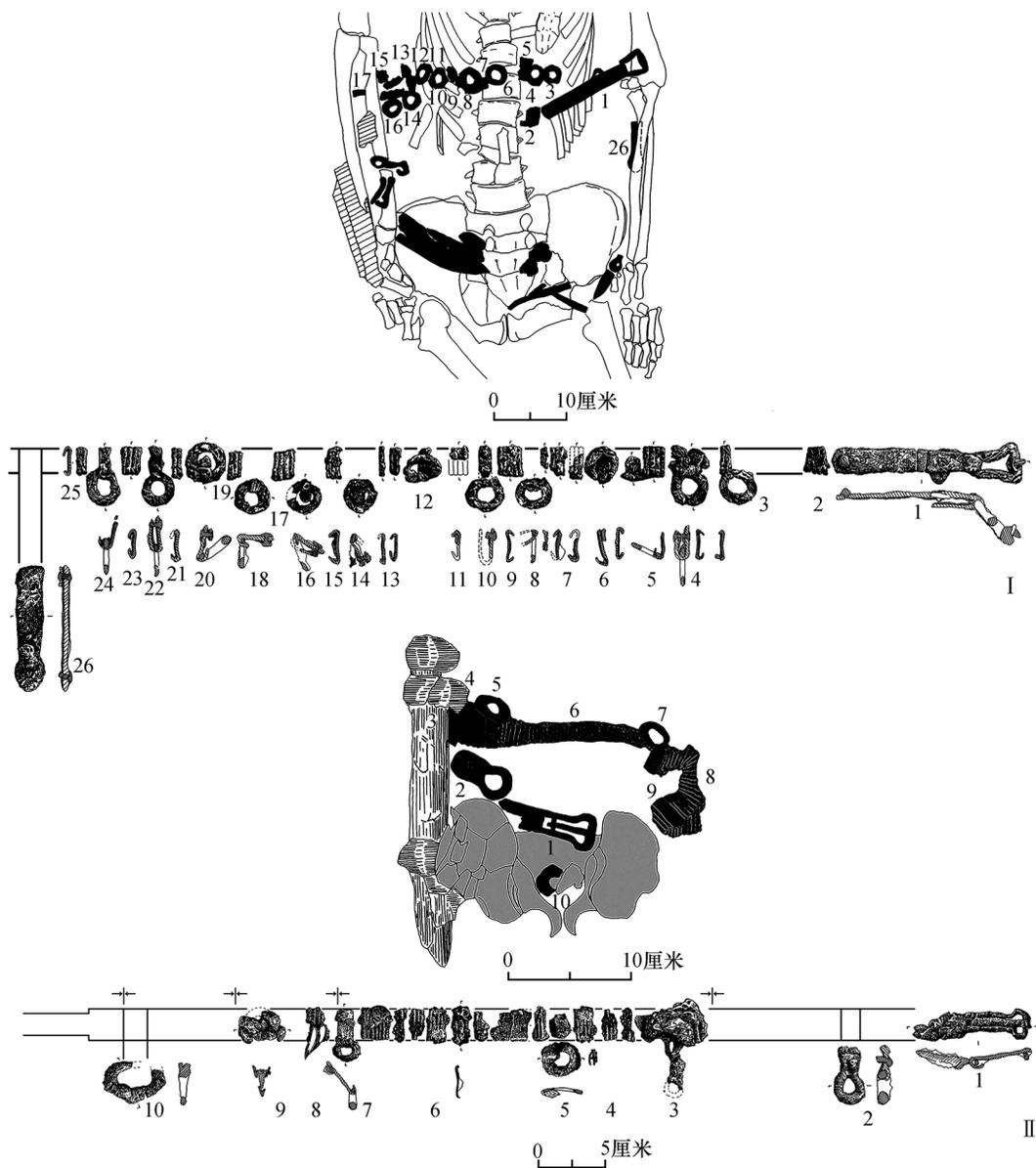
图二 斯杰布斯卡 I 号墓地 13 号冢出土的金属腰带具及排列顺序示意图

1. 带扣 2. 带环 3. 带固定环的铤 4~12、14~24. 铤 13. 开口带箍
 (1、4~12、15~22. 铁质 2、3、14、23、24. 青铜 13. 青铜、皮革)

的折页状铤(图一, IV, 2~4): 1个在腰带右半部的前面, 2个在腰带的侧面, 1个在腰带左半部的前面。腰带的宽度不窄于4厘米, 从带扣到腰带另一端的金属带具之间的长度为80厘米。腰带向左侧方向系结。根据出土的带具及其在墓葬中的位置, 可做出带具复原示意图(图五, A, 3)。

6.17 号冢

腰带位于骨盆上方14厘米处, 墓主人为15~16岁的少年(图三, I)。腰带上有以下铁质带具: 1个边框为梯形的带扣, 带扣后接长条形折页(图三, I, 1); 12个缀环的折页状铤板(图三, I, 3、4、6、8、10、12、14、16、18、20、22、24); 至少53个铤状饰板, 并排固定在腰带的各段(图三, I, 2、5、7、9、11、13、15、17、19、21、23、25); 皮带的末端有1个带头(图三, I, 26)。腰带主体的宽度不窄于2厘米, 从腰带一端的金属带具到另一端的带扣之间的长度为73厘米。腰带向左侧系结, 总长度可能超过100厘米。根据发掘出土遗物, 可以复原腰带具的结构(图五, B, 6)。



图三 斯杰布斯卡 I 号墓地出土的铁质腰带具、在墓葬中的位置及排列顺序示意图

I. 17号冢 (1.带扣 2、5、7、9、11、13、15、17、19、21、23、25. 铤状饰板 3、4、6、8、10、12、14、16、18、20、22、24. 缀环的折页状铤 26. 金属带头) II. 21号冢 (1.带扣 2.带环 3.链环 4、6、8. 铤状饰板 5、7、9. 缀环的铤 10. 带环)

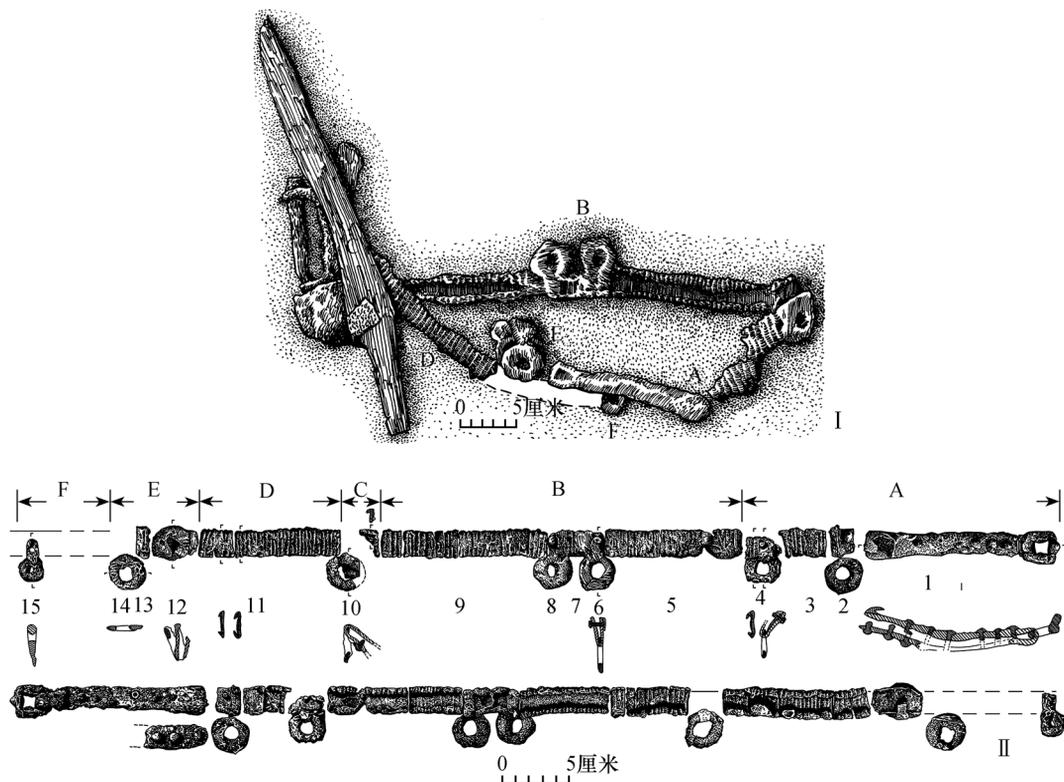
7.19 号冢

墓主人为35岁男性,该墓的腰带具保存状况最好^①。金属腰带具位于墓主人盆骨上方10厘米处。发现了数量较多的腰带残片,根据其位置可清楚地再现系在墓主人身上的已腐烂的皮带的轮廓(图四, I)。复原后的腰带具包括以下几部分(图五, B, 7):带固定扣针的带扣,带扣后接长条形折页(图四, II, 1);7个缀环的折页状铐(2个在腰带背面的中部,2个在腰带的右侧,3个在腰带的左侧)(图四, II, 2、4、6、8、10、12、14);至少167个并列分布的铐状饰板(图四, II, 3、5、7、9、11、13);缀固定环的铐(图四, II, 15)。金属腰带具(包括带扣)的长度在68~73厘米。腰带总长不超过120厘米,皮带宽1.9~2厘米,腰带的末端略收窄,穿入带扣。值得注意的是,出土时缀环都位于折页状铐的上方。这种反常的摆放位置说明下葬时腰带倒置在武士的身上。此外值得关注的是,腰带旁边有一把插入剑鞘中的刀,刀尖向上指向人的头部(图四, I)。很可能腰带在下葬时是解开的。

8.21 号冢

墓主人为5~6岁的儿童,铁质腰带具分布在盆骨附近(图三, II)。腰带具由以下几部分组成:1个横轴上有活动扣舌的轮廓为T形的带扣,带扣后接椭圆形折页(图三, II, 1);1个一端连接梯形折页的带环(图三, II, 2);1个缀着链环的带板,链环下连着一把刀(图三, II, 3);3个缀环的折页状铐(图三, II, 5、7、9);铐状饰板(至少58块)为纵向的窄长方形,在腰带具背面的有些区段形成连续的金属“条带”(图三, II, 4、6、8);1个椭圆形带环(图三, II, 10)。腰带总长至少70厘米,宽2厘米,腰带末端宽1.5厘米。我们根据出土材料绘制出腰带复原示意图(图五, B, 8)。

^① Тишкин А. А., Матренин С. С., Шмидт А. В. Боевые ножи кочевников Алтая эпохи “великого переселения народов” (по материалам могильника Степушка-I) // История и культура средневековых народов степной Евразии. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2012а, С. 59-65; Тишкин А. А., Матренин С. С., Шмидт А. В. Наборный пояс сянбийского времени из могильника Степушка-I в Центральном Алтае // Древние культуры Монголии и Байкальской Сибири. Улан-Батор: Изд-во Монгол. гос. ун-та, 2012б, С. 116-120; Тишкин А. А., Матренин С. С. Поясные бляхи сянбийско-жужанского времени из могильника Степушка-I в Центральном Алтае // Изв. Алтайского гос. ун-та. 2013а, № 4/1 (80). С. 204-213; Тишкин А. А., Матренин С. С. Воинское погребение раннежужанского времени на могильнике Степушка-I в Центральном Алтае // КСИА. 2013б, Вып. 231. С. 59-71.



图四 斯杰布斯卡 I 号墓地 19 号冢出土的铁质腰带具及其排列顺序示意图

(I 为墓葬中腰带的摆放位置； II 为腰带结构示意图)

1. 带扣 2、4、6、8、10、12、14. 缀环的折页 3、5、7、9、11、13. 折页 15. 缀活动环的折页

(腰带具分布图上的拉丁字母, 是腰带具从墓葬里分段取出时的分段编号)

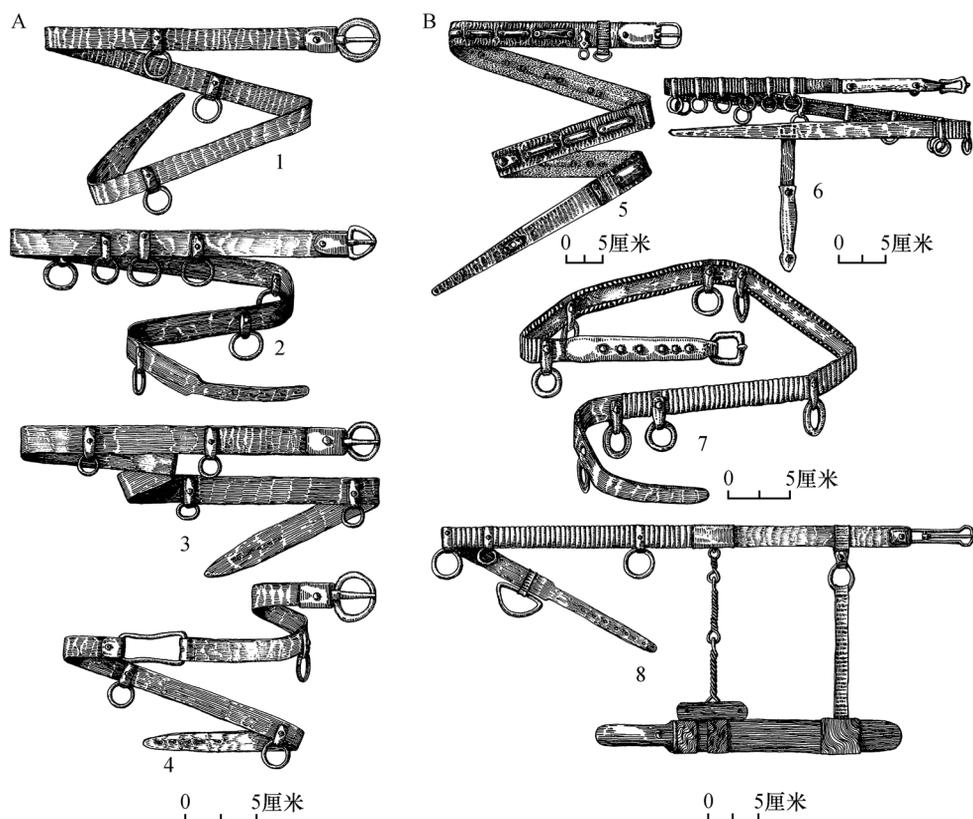
二、腰带具对比分析

经复原后重新排列组合的腰带具, 是考古研究的重要断代依据。下面我们分类介绍斯杰布斯卡 I 号遗址出土遗物。

1. 带扣

多数的腰带具 (5、6、9、15 号冢) 用带扣系结, 带扣边框为椭圆形, 有活动的扣舌, 用折页固定在腰带上 (图一, I, 1; II, 1; III, 1; IV, 1)。从 2 世纪后半叶至 3 世纪初到 5 世纪, 布兰 - 科宾文化人群都使用这种腰带。目前已经在阿尔泰地区的民族大迁徙时代墓葬中发现至少 20 件这类腰带, 墓葬的年代主要为 3 ~ 4 世纪^①。

① Матренин С. С. Комплексный анализ поясных пряжек кочевников Алтая сянбийско-жужанского времени (по материалам могильника Степушка-I) // Изв. Алтайского гос. ун-та. 2013, № 4/1 (80). С. 231, 232.



图五 斯杰布斯卡 I 号墓地出土腰带具复原示意图

A: 1. 5 号冢 2. 6 号冢 3. 15 号冢 4. 9 号冢

B: 5. 13 号冢 6. 17 号冢 7. 19 号冢 8. 21 号冢

出自 13 号冢的带扣为弧形边框带活动扣针，用椭圆形折页固定在腰带上。这种形制的带扣在 3~5 世纪阿尔泰游牧人墓葬中比较少见^①，在图瓦西部 5 世纪的属于肯科尔（文化）晚期遗存的乌斯季-哈德内赫 III 号墓地（Усть-Хадынных III）（21 号冢）发现了与其最相似的铁质带扣（但不完全相似）^②。在阿尔泰东部年代为 5 世纪下半叶至 6 世纪上半叶的库德尔克墓地（Кудыргэ）的突厥墓中，发现了一个形制与其相似的装饰性带扣^③。

21 号冢出土的边框轮廓为 T 字形（顶部为半椭圆形）的有活动扣舌的带扣，能够

① Матренин С. С. Комплексный анализ поясных пряжек кочевников Алтая саяно-жужанского времени (по материалам могильника Степушка-I) // Изв. Алтайского гос. ун-та. 2013, № 4/1 (80). С. 231, 232.

② Панкова С. В. Погребения середины I тыс. н. э. в Западной Туве // Древности Алтая. 2003, № 11. С. 92-106. Рис. 4, 11.

③ Илюшин А. М. Могильник Кудыргэ и вопросы древнетюркской истории Саяно-Алтая // Памятники древнетюркской культуры в Саяно-Алтае и Центральной Азии. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 2000, С. 157-169. Рис. II, 1.

反映出不同时期欧亚草原东部和西部在游牧装备方面的相似性。东欧草原的游牧民族在萨尔马特时代中期（1 世纪下半叶至 2 世纪初）和晚期阶段（2 世纪下半叶至 3 世纪上半叶）使用此类带扣^①。在图瓦地区属于乌卢格 - 赫姆文化晚期阶段的艾尔米雷格 XXXI 号墓地，以及年代为 3~5 世纪的肯科尔文化遗存中也发现了类似的带扣^②。但是，与欧洲样式相似的腰带具不见于斯杰布斯卡 I 号墓地 2 世纪的墓葬。阿尔泰地区布兰 - 科宾文化的人群最早在 3 世纪初期才开始使用这种形制的带扣^③。

17、19 号冢的带扣为梯形边框，一端有固定的扣针，用细长条形折页将带扣固定在带身上。这种带扣在阿尔泰地区流行范围有限，这与阿尔泰 - 萨彦山地的国家有关。图瓦是这种带扣的流行中心，它们常见于 3 世纪下半叶的肯科尔文化遗存^④。叶尼塞河

① Симоненко А. В. Хронология и периодизация сарматских памятников Северного Причерноморья // Сарматские культуры Евразии: Проблемы региональной хронологии. Краснодар: Фирма НСС, 2004, С. 134-173; Медведев А. П. Периодизация и хронология сарматских памятников на Среднем и Верхнем Дону // Сарматские культуры Евразии: Проблемы региональной хронологии. Краснодар: Фирма НСС, 2004, С. 86-94. Рис. 1, 53; Труфанов А. А. Пряжки ранних провинциально-римских форм в Северном Причерноморье // РА. 2004, № 4. С. 160-170. Рис. 4, 1, 3-10; Малашев В. Ю. Периодизация ремennых гарнитур позднесарматского времени // Сарматы и их соседи на Дону. Ростов-н/Д.: Терра, 2000, С. 194-232. Рис. 3Б, 2, 3; 5А, 3; Зайцев Ю. П., Мордвинцева В. И. Варварские погребения Крыма II в. до н. э. - I в. н. э. // Сарматские культуры Евразии: Проблемы региональной хронологии. Краснодар: Фирма НСС, 2004, С. 174-204. Рис. 8, 37, 38.

② Дьяконова В. П. Большиекурганы-кладбищаномогильнике Кокэль (по результатам раскопок за 1963, 1965 гг.) // Тр. Тувинской комплексной археолого-этнографической экспедиции. Т. III: Мат-лы по археологии и антропологии могильника Кокэль. Л.: Наука, 1970, С. 80-209. Табл. XIII, 24, 33, 47; Николаев Н. Н. Поясные наборы могильника Кокэль // Мировоззрение. Археология. Ритуал. Культура. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2000, С. 70-85. Рис. 3, 2; 4, 2, 5.

③ Матренин С. С. Комплексный анализ поясных пряжек кочевников Алтая сянбийско-жужанского времени (по материалам могильника Степушка-I) // Изв. Алтайского гос. ун-та. 2013, № 4/1 (80). С. 228-237.

④ Вайнштейн С. И., Дьяконова В. П. Памятники в могильнике Кокэль конца I тысячелетия до нашей эры - первых веков нашей эры // Тр. Тувинской комплексной археолого-этнографической экспедиции. Т. II. М.; Л.: Наука, 1966, С. 185-291. Табл. XIII, 17; Вайнштейн С. И. Раскопки могильника Кокэль в 1962 г. (погребения кызылганской и сыын-чурекской культур) // Тр. Тувинской комплексной археолого-этнографической экспедиции. Т. III: Мат-лы по археологии и антропологии могильника Кокэль. Л.: Наука, 1970, С. 7-79. Рис. 100, 1; Дьяконова В. П. Большиекурганы-кладбищаномогильнике Кокэль (по результатам раскопок за 1963, 1965 гг.) // Тр. Тувинской комплексной археолого-этнографической экспедиции. Т. III: Мат-лы по археологии и антропологии могильника Кокэль. Л.: Наука, 1970, С. 80-209. Табл. XI, 35-38, 41, 58; XII, 30, 32, 48.

中游的斯塔罗奥兹纳切斯卡亚渡口 I 号墓地 (Староозначенская переправа I) 也发现了形状类似的带扣^①。与其结构相似的有色金属质地的带扣见于年代更晚的塔施提克文化的伊济赫斯基-切塔斯 1 号大墓 (Изыхский чагас) (不早于 6 世纪)^②。这种带扣可能是在 3 世纪至 4 世纪之交从图瓦游牧人那里传入阿尔泰的。

2. 鍔

大部分折页状鍔的下面都缀环 (总计 38 件)。在中央亚洲地区, 此类器物最早见于 (但基本上是单一的) 东南外贝加尔的年代为 1 世纪末至 3 世纪初的佐尔郭勒 I 号墓地 (Зоргол I)^③。在这一地区的晚期, 这类器物见于 3 世纪下半叶至 4 世纪的杜洛伊 I 号墓地 (Дурой I) 的鲜卑墓葬, 以及 4~6 世纪的布尔霍图伊文化的墓葬^④。这类折页状鍔较早的例子见于图瓦的巴依-达格 II 号墓地和艾尔米雷格 XXXI 号墓地, 但更多的是出自该地 3~5 世纪的肯科尔文化墓葬^⑤。缀环的铁质折页状鍔的相对年代应在 2~5 世纪 (倾向从 2 世纪末至 3 世纪初开始流行)。2~5 世纪的阿尔泰地区的布兰-科宾文

① Тетерин Ю. В. Центральнo-азиатские элементы таштыкского костюма (по материалам грунтовых могил) // Евразия: культурное наследие древних цивилизаций. Вып. 2: Горизонты Евразии. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1999, С. 56-65. Рис. 2, 12.

② Вадецкая Э. Б. Таштыкская эпоха в древней истории Сибири. СПб.: Петербургское востоковедение, 1999, 440 с. Табл. 90.

③ Яремчук О. А. Могильник Зоргол-I-памятник хунно-сяньбийской эпохи степной Даурии: Дис. ... канд. ист. наук. Чита, 2005, 296 с. Рис. 96, 5.

④ Кириллов И. И., Ковычев Е. В., Кириллов О. И. Дарасунский комплекс археологических памятников. Восточное Забайкалье. Новосибирск: Изд-во ИАЭТ СО РАН, 2000, 176 с. Рис. 81, 4, 18-20; Зюзин А. В. Предметы вооружения из сяньбийского могильника Дурой-I в Восточном Забайкалье // Этнокультурная история Евразии: современные исследования и опыт реконструкций. Барнаул: Азбука, 2008, С. 168-169.

⑤ Вайнштейн С. И., Дьяконова В. П. Памятники в могильнике Кокэль конца I тысячелетия до нашей эры-первых веков нашей эры // Тр. Тувинской комплексной археолого-этнографической экспедиции. Т. II. М.; Л.: Наука, 1966, С. 185-291. Табл. XIII, 12, 22; Дьяконова В. П. Большиекурганы-кладбищанамогильнике Кокэль (по результатам раскопок за 1963, 1965 гг.) // Тр. Тувинской комплексной археолого-этнографической экспедиции. Т. III: Мат-лы по археологии и антропологии могильника Кокэль. Л.: Наука, 1970, С. 80-209. Табл. XI, 13-24, 47; XIII, 5-7, 23-28; Николаев Н. Н. Поясные наборы могильника Кокэль // Мировоззрение. Археология. Ритуал. Культура. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2000, С. 70-85. Рис. 3, 4, 12; Панкова С. В. Погребения середины I тыс. н. э. в Западной Туве // Древности Алтая. 2003, № 11. С. 92-106. Рис. 4, 6-8; 6, 6.

化墓葬有与此类似的折页状鍔，这些墓葬位于卡尔班 I 号墓地（Карбан I）、特塔克西克 VI 号墓地（Тыткескень VI）、比克 I 号墓地（Бике I）、乌力塔墓地（Улита），阿伊雷塔什 I 号墓地（Айрыдаш I）、乌鲁格-乔尔图赫 I 号墓地、别雷-博姆 III 号墓地（Белый-Бом II）、布兰-科宾 IV 号墓地、亚洛曼墓地（Яломан II）、韦尔赫-乌依蒙墓地、卡克-波什墓地、佳良（Дялян）墓地^①。

出自 13 号冢的细长或略弯曲的条形和梯形铁质鍔，常见于 1 世纪至 4 世纪末东南外贝加尔的鲜卑遗存^②。在布尔霍图文化人群的装备中，这种铁鍔与鲜卑有关^③。这种形制的铁鍔在图瓦地区较少见，只见于艾尔米雷格 XXXI 号墓地（1~3 世纪早期），以及后来的肯克尔文化遗存（3~5 世纪）^④。现有发现表明，这种折页状铁鍔最早传入阿尔泰地区是由于受到鲜卑物质文化的影响，2 世纪下半叶至 3 世纪初是它们在中央亚洲地区最流行的时期。突厥文化遗存出现之后，阿尔泰的此类铁鍔随之不再流行。此类铁鍔可能“勉强持续到”5 世纪下半叶和 6 世纪初，如在库德雷克墓地（Кудыргэ）的仪式性围墙内发现了与其相似的器物^⑤。

① Тишкин А. А., Матренин С. С. Поясные бляхи сяньбийско-жужанского времени из могильника Степушка-I в Центральном Алтае // Изв. Алтайского гос. ун-та. 2013а, № 4/1 (80). С. 209, 210.

② Яремчук О. А. Могильник Зоргол-I-памятник хунно- сяньбийской эпохи степной Даурии: Дис. ... канд. ист. наук. Чита, 2005, 296 с. Рис. 96, 6; 97, 4, 7; 99, 1, 2, 5-7, 10; 100, 2-4; 101, 2-7; 103, 1-4; Зюзин А. В. Предметы вооружения из сяньбийского могильника Дурой-I в Восточном Забайкалье // Этнокультурная история Евразии: современные исследования и опыт реконструкций. Барнаул: Азбука, 2008, С. 168-169.

③ Асеев И. В., Кириллов И. И., Ковычев Е. В. Кочевники Забайкалья в эпоху средневековья (по материалам погребений). Новосибирск: Наука, 1984. 201 сТабл. XXV, 7, 11; XXVI, 3; Литвинцев А. Ю. Комплекс археологических памятников в пади Кирпичной // Зап. Нерчинского краеведч. музея. Вып. 2. Нерчинск, 2006, С. 46-48. Рис. 38, 7.

④ Дьяконова В. П. Большиекурганы-кладбищанамогильнике Кокэль (по результатам раскопок за 1963, 1965 гг.) // Тр. Тувинской комплексной археолого-этнографической экспедиции. Т. III: Мат-лы по археологии и антропологии могильника Кокэль. Л.: Наука, 1970, С. 80-209. Табл. XII, 9; Панкова, 2003, Рис. 4, 10; Панкова С. В. Погребения середины I тыс. н. э. в Западной Туве // Древности Алтая. 2003, № 11. С. 92-106; Данченко Г. П., Нестеров С. П. Два погребения гунно- сарматской эпохи из Аймырлыгской котловины (сравнительный анализ) // Методические проблемы реконструкций в археологии и палеоэкологии. Новосибирск: Наука, 1989, С. 94-103. 1989, Рис. 2, 11.

⑤ Илюшин А. М. Могильник Кудыргэ и вопросы древнетюркской истории Саяно-Алтая // Памятники древнетюркской культуры в Саяно-Алтае и Центральной Азии. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 2000, С. 157-169. Рис. V, 10.

13号冢发现的长条形铁镞在中央亚洲地区极少见。可以确切地说,此类遗物来自图瓦地区的艾尔米雷格XXXI号墓地(1~3世纪初)。在东外贝加尔年代为1世纪的晚期匈奴墓地——起亚13号墓地(Кия13)中发现过类似的铁镞。在阿尔泰地区的阿伊雷塔什I号、布兰-科宾IV号、韦尔赫-乌依蒙、卡克-波什、佳良和亚洛曼II号等墓地也发现此类铁镞^①,此类腰带具从3世纪开始便在阿尔泰地区的游牧人群中广为流传,它们在布兰-科宾文化中存在的年代上限是5世纪^②。

17、19、21号冢出土腰带上的折页状镞,与东南外贝尔加晚期鲜卑墓葬所出的非常相似(3世纪下半叶至4世纪),也发现于布尔霍图文化的墓地(4~6世纪)^③。与其相似的器物发现于托木斯克鄂毕河沿岸地区的年代为5~6世纪初的鄂毕河上游文化的季米里亚泽夫斯基库尔干I号墓地(Тимиразевский курганный могильник I)^④。根据目前的发现可知,此类折页状镞最早见于晚期的鲜卑游牧人遗存。布兰-科宾文化的此类镞的年代可断在4~5世纪,在阿尔泰地区的布兰-科宾IV号、别雷-博姆III号、卡克-波什、阿伊雷塔什I号等墓地均有发现。

6、19号冢出土的缀固定环的折页状镞可以断在2~5世纪这一较长的时间范围内。

13号冢出土的长条形青铜镞与很多地区的民族大迁徙时代墓葬出土的带具都有相似之处,如4~6世纪的科库列墓葬(когуреские погребения)、4世纪末至6世纪初托木斯克鄂毕地区的上鄂毕文化墓葬、4~5世纪东普里亚拉耶的德热特阿萨尔文化(джетыасарская культура)墓葬、4世纪末至5世纪哈萨克斯坦中部和黑海北部草原上的游牧民族墓葬,以及3世纪下半叶至4世纪卡马河中游地区的马祖尼文化墓葬

① Соенов В. И., Эбель А. В. Курганы гунно-сарматской эпохи на Верхней Катуні. Горно-Алтайск: ГАГПИ, 1992. 116 с. Рис. 31, 39.; Тетерин Ю. В. Поясные наборы гунно-сарматской эпохи Горного Алтая // Проблемы охраны, изучения и использования культурного наследия Алтая. Барнаул: Изд-во Алт. гос. ун-та, 1995, С. 131-135. Рис. 76; Бобров В. В., Васютин А. С., Васютин С. А. Восточный Алтай в эпоху Великого переселения народов (III-VII века). Новосибирск: Изд-во ИАЭТ СО РАН, 2003, 224 с. Рис. 12, 41, 42; 13, 7, 23; 15, 34.

② Тишкин А. А., Матренин С. С. Поясные бляхи сяньбийско-жужанского времени из могильника Степушка-I в Центральном Алтае // Изв. Алтайского гос. ун-та. 2013а, № 4/1 (80). С. 204-213.

③ Асеев И. В., Кириллов И. И., Ковычев Е. В. Кочевники Забайкалья в эпоху средневековья (по материалам погребений). Новосибирск: Наука, 1984, 201 с. 1984. Табл. XXI, 24; Зюзин А. В. Предметы вооружения из сяньбийского могильника Дурой-I в Восточном Забайкалье // Этнокультурная история Евразии: современные исследования и опыт реконструкций. Барнаул: Азбука, 2008, С. 168-169.

④ Беликова О. Б., Плетнева Л. М. Памятники Томского Приобья в V-VIII вв. н. э. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1983, 243 с. Рис. 10, 4; 11, 5; 13, 12.

等都出土过^①。与之相似的带具在更早时期（1~3 世纪）已经出现于欧洲中部的巴尔巴里库姆（Барбарикум）人群中^②。通过上述类比我们有理由推测，阿尔泰地区的这类带具出现于公元一千纪上半叶的晚段（很可能为 4 世纪）。更值得注意的是，斯杰布斯卡 I 号出土的这种镡的固定方式既有纵向的，也有横向的，这是该墓地特有的（地域性的）带具结构。

13 号冢出土的椭圆形青铜镡，根据形态特征可断代为 2~5 世纪（可能在 3~4 世纪）。带固定环的“斧形”青铜镡上有铆钉，这与图瓦地区肯科尔文化科热埃里格-霍武-58-V 号（Кожээлиг-Хову 58-V）墓地（埋在草皮下）出土腰带具的细节相似^③。这种腰带具的风格与年代为 2~3 世纪的内蒙古地区鲜卑墓所出的金属带镡相似。布兰-科宾文化和肯科尔文化的这种带具很可能是鲜卑带具在较晚时期的仿制品，年代不早于 3 世纪，很可能接近于 3 世纪的中下半叶。13 号冢出土的带固定环的镡由卷成半空心的平板制成，与萨尔马特晚期（2 世纪下半叶至 3 世纪上半叶）、中卡马地区（从 3 世纪到 4 世纪之交）、上鄂毕地区（不早于 2 世纪）、图瓦的肯科尔文化（不早于 3 世纪）等地的人群，以及中国北方游牧民族（4 世纪末 6 世纪上半叶）和科库列部落（4~5 世

① Генинг В. Ф. Хронология поясной гарнитуры I тыс. н. э. (по материалам могильников Прикамья) // КСИА. 1979, Вып. 158. С. 96-106. Рис. А, 9; Б, 6; Ж, 17, 18; Беликова О. Б., Плетнева Л. М. Памятники Томского Приобья в V-VIII вв. н. э. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1983, 243 с. Рис. 42, 7; 49, 5.; Засецкая И. П. Культура кочевников южнорусских степей в гуннскую эпоху (конец IV-V вв. н. э.). СПб.: Эллипс Лтд, 1994, 224 с. Табл. 34, 7; 46, 5; Левина Л. М. Этнокультурная история Восточного Приаралья. I тысячелетие до н. э.-I тысячелетие н. э. М.: Вост. лит., 1996, 396 с. Рис. 129, 9, 10, 14; 133, 1; Останина Т. И. Население Среднего Прикамья в III-V вв. Ижевск: Изд-во УИИЯЛ, 1997, 326 с. Памятники кокзельской культуры Тувы: материалы и ис следования. СПб.: ЭликСис, 2010, 252 с. Рис. 11, 18, 19, 21, 38; 23, 14-18; 24, 10; 25, 2; 28, 3; 30, 17; 张雪岩:《集安出土高句丽金属带饰的类型及相关问题》,《边疆考古研究》(第二辑),科学出版社,2004年,264~278页。Бобров Л. А., Худяков Ю. С. Военное дело сяньбийских государств Северного Китая IV-VI вв. н. э. // Военное дело кочевников Центральной Азии в сяньбийскую эпоху. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 2005, С. 80-199. Рис. 25.

② Малашев В. Ю. Археологические памятники южноуральских степей второй половины II-IV в. н. э.: поздне-сарматская или гунно-сарматская культуры (вещевой комплекс) // РА. 2007, № 3. С. 111-121. Рис. 2, 4.

③ Грач А. Д. Археологические исследования в Кара-Холе и Монгун-Тайге (полевой сезон 1958 г.) // Тр. Тувинской комплексной археолого-этнографической экспедиции. Т. I: Мат-лы по археологии и этнографии Западной Тувы. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1960, С. 73-150.

纪)流行的腰带具相似^①。在阿尔泰发现的唯一的有这种形状的带具出自巴列克特尤利墓地的 227 号冢,其年代为 2 世纪末至 3 世纪上半叶(接近世纪中叶)^②。布兰-科宾文化墓葬的这类带具的年代不早于 3 世纪。目前还不能确定布兰-科宾文化的这类带具的年代下限。但是值得注意的是,这种带具不见于阿尔泰地区 5 世纪下半叶至 11 世纪的突厥人墓葬。

17 号冢出土的皮带上的铁质带头,由一块整体笔直的舌形板制成,用铆钉固定在腰带上。阿尔泰地区民族大迁徙时代的游牧人遗存中很少见到这种腰带具。1 世纪晚期至 2 世纪早期的匈奴墓葬中就已经发现用铆钉固定在皮带末端的“实验性”带具。斯杰布斯卡 I 号墓地的带头与晚期萨尔马特人的青铜带头——坠饰相似,后者出现于 3 世纪上半叶^③。在卡马地区,从 3 世纪下半叶至 3 世纪末,再到 5 世纪的遗存中发现了与此类似的有色金属质地的带头和带板^④,如布兰-科宾文化的阿伊雷塔什 I 号墓地和卡克-波什墓地均有发现。阿尔泰地区的这种舌形带头的年代上限为 3 世纪,最新发现的年代为 4 世纪末至 5 世纪上半叶。

9 号冢出土的铁质腰带上的串连带扣的边框为凹边梯形,有半圆形的折页,在图瓦

① Троицкая Т. Н. Кулайская культура в Новосибирском Приобье. Новосибирск: Наука, 1979, 124 с. Табл. XXIV, 10; Данченко Г. П., Нестеров С. П. Два погребения гунно-сарматской эпохи из Аймырлыгской котловины (сравнительный анализ) // Методические проблемы реконструкций в археологии и палеоэкологии. Новосибирск: Наука, 1989, С. 94-103. Рис. 3, 3; Останина Т. И. Население Среднего Прикамья в III-V вв. Ижевск: Изд-во УИИЯЛ, 1997, 326 с; Памятники кокзельской культуры Тувы: материалы и ис следования. СПб.: ЭликСис, 2010, 252 с. Рис. 29, 13; 32, 1; 34, 17; 35, 20; 36, 19; 67, 24; Малашев В. Ю. Периодизация ременных гарнитур позднесарматского времени // Сарматы и их соседи на Дону. Ростов-н/Д.: Терра, 2000, С. 194-232; 张雪岩:《集安出土高句丽金属带饰的类型及相关问题》,《边疆考古研究》(第二辑),科学出版社,2004年,264~278页; Гао Фэн. Северо-вэйские погребения на шоссе в городе Датун провинции Шанси // Вэнью. 2006, № 10. С. 51-71 (на кит. яз.); Малашев В. Ю., Яблонский Л. Т. Степное население Южного Приуралья в позднесарматское время: по материалам могильника Покровка-10. М.: Вост. лит., 2008, 365 с.

② Сорокин С. С. Погребения эпохи “великого переселения народов” в районе Пазырыка // Археологический сб. Гос. Эрмитажа. Вып. 18. Л.: Аврора, 1977, С. 57-67. Рис. 5, 15.

③ Малашев В. Ю. Периодизация ременных гарнитур позднесарматского времени // Сарматы и их соседи на Дону. Ростов-н/Д.: Терра, 2000, С. 194-232. Рис. 6Д, 1.

④ Генинг В. Ф. Хронология поясной гарнитуры I тыс. н. э. (по материалам могильников Прикамья) // КСИА, 1979, Вып. 158. С. 96-106. Рис. А, 13; Г, 11; Д, 17, 22-23; Останина Т. И. Население Среднего Прикамья в III-V вв. Ижевск: Изд-во УИИЯЛ, 1997, 326 с. Памятники кокзельской культуры Тувы: материалы и ис следования. СПб.: ЭликСис, 2010, 252 с. Рис. 51, 34.

地区 3 世纪末至 4 世纪的肯科尔文化遗存中有类似的带扣^①。鄂毕河上游和库兹涅茨克阿拉套山麓的福明斯克文化（3 世纪至 4 世纪上半叶）遗存中发现了 1 或 2 个可以自由转动的折页^②。阿尔泰地区年代为 4~5 世纪的别雷-博姆 III 号、布兰-科宾 IV 号、卡克-波什、亚洛曼 II 号和佳良等墓地也发现这种腰带具。

3. 带环-吊环

有青铜（13 号冢）和铁质（21 号冢）两种质地（图二，2；图三，II，10），可以套上皮绳圈固定在腰带上、缝在皮带上，或者缝在可以自由活动的皮条上。布兰-科宾文化年代在 2~5 世纪的遗存中也有类似的带具。除阿尔泰地区以外，这种带具更多的是见于图瓦地区年代为 3~5 世纪的肯科尔文化遗存。

总之，斯杰布斯卡 I 号墓地 5~7 号和 15 号冢出土的金属腰带具在 2~5 世纪的布兰-科宾文化中很常见。我们将 17 号和 19 号冢出土的腰带具与阿尔泰地区 4~5 世纪的卡克-波什和布兰-科宾 IV 号墓地出土腰带具做了类比（遗憾的是，这些资料尚未完全发表）。这些地点出土腰带具的结构与 21 号冢腰带具接近，具有 4 世纪考古遗存的特征。13 号冢腰带具原型的年代为 3~4 世纪。因此，根据斯杰布斯卡 I 号墓地出土的腰带具，可以复原布兰-科宾文化人群使用的几类腰带具，包括 17、19、21 号冢出土的比较少见的腰带具，以及出自 13 号冢的以前未见过的腰带具。根据上述腰带具研究成果，可以复原布兰-科宾文化其他墓葬保存下来的部分腰带具的形制。

综上所述，斯杰布斯卡 I 号墓地是阿尔泰地区鲜卑-柔然时期的重要考古遗存，这里发现的考古材料对于进一步深化北亚民族大迁徙时代游牧文化的区域性分期研究具有重要意义。

附记：本成果得到阿尔泰国立大学俄罗斯联邦教育和科学部（第 220 号决议）的资助（项目编号 2013-220-04-129）。

本文作者感谢 N. N. 尼古拉耶夫先生提供了收藏在国立艾尔米塔什博物馆的匈奴-鲜卑时期的艾尔米雷格 XXXI 号墓地的部分藏品。同时感谢 E. B. 科维切夫先生允许作者使用起亚 13 号墓地尚未公开发表的材料。遗憾的是，这座墓地受到严重破坏，因此作者不能确定是否所有铁制品均为腰带具。

① Дьяконова В. П. Большие курганы-кладбищанамогильнике Кокэль (по результатам раскопок за 1963, 1965 гг.) // Тр. Тувинской комплексной археолого-этнографической экспедиции. Т. III: Мат-лы по археологии и антропологии могильника Кокэль. Л.: Наука, 1970, С. 80-209. Табл. XI, 30, 31, 39; XII, 35.

② Ширин Ю. В. Верхнее Приобье и предгорья Кузнецкого Алатау в начале I тыс. н. э. (погребальные памятники фоминской культуры). Новокузнецк: Кузнецкая крепость, 2003, 288 с. Табл. XI, 4, 5; XII, 2; XXV, 2-4; LXVI, 3, 4.

译者附记:

(1) 本文原文发表于俄罗斯考古期刊《俄罗斯考古学》2015年1期, 121~135页。

(2) 本文为黑龙江大学研究生创新科研项目成果(项目编号: YJSCX2021-115HLJU)。

(3) 本文原文只用字体区分文中的标题级别, 中文译文将第一级别标题加了标题编号。本文的有些腰带具的形制和结构不见于中国古代腰带具, 但是与后者有一定联系。译文中的铐、折页、折页状铐、铐状饰板、带环、带头等腰带具名称, 是译者根据汉唐时期腰带具名称翻译或组合成的名词, 与俄文原文的带具名称差别很大。译文中的“冢”的俄文原文是 Курган, 音译是“库尔干”, 是指地表有封石堆或封土堆的墓葬, 封石堆或封土堆下有一个或几个墓坑。在中文的现代考古专业词汇中, 没有与 Курган 完全对应的词汇。古代汉语中的“冢”的含义与 Курган 基本相同。所以, 本译文将 Курган 均翻译为“冢”。

The Belts of the Altai Nomads Decorated with Plates of the Migration Period from the Site Stepushka I

Aleksey A. Tishkin Sergey S. Matrenin Artur L. Kungurov

Abstract: The article provides with the results of the complex examination of the belts' finds with decorated panels of the migration period from the barrow of the Bulan-Kobinsk culture Stepushka I excavated completely in 2010 in Ongudaysky District of the Republic Altai. The analyzed collection consists of metal buckles, plates, hanger rings, and a belt distributor and a belt tip. These makes were found in situ which helped to reconstruct different constructions of the belts with decorated plates as well as their unique modifications. The comparative analysis of the belt sets found allowed identifying their relative chronology under the Xianbei-Rouran period (2th–5th cc. AD) and narrow periods of existing of some makes under 4th–5th cc. The received materials have proved to be an informative source for archaeological dating and finding regional and chronological features of the ornamenting of belts with decorated plates in nomads of Altai in the migration period. The results of the comparative examination of the belts from the barrow Stepushka I confirm that the development of the buckles and plates among the population of the Bulan-Kobinsk culture was under the influence of the centralized fashion of the belt sets and had its uniqueness in comparison with the evolution

of the munitions of the European peoples. This has been reflected in different duration of the existence of the morphological attributes of makes and dissimilarity of the relative chronology of similar objects.

Keywords: Altai; nomads; the Xianbei-Rouran period; the Bulan-Kobinsk culture; a belt decorated with plates; chronology; reconstruction